

Актуальні питання експертного психологічного дослідження у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти інформаційної безпеки України

Тетяна Єгорова,

Полтавське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3588-2475>, e-mail: expertegor@gmail.com

Розглянуто питання щодо об'єкта й предмета психологічного дослідження у складі комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи, призначеної у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти інформаційної безпеки України.

Ключові слова: деструктивний вплив; інформація; інформаційно-психологічна спеціальна операція; комунікативний акт; маніпулятивні комунікативні прийоми; об'єкт і предмет психологічного дослідження.

Current issues of expert psychological research in criminal proceedings regarding crimes against information security of Ukraine

Tetyana Yehorova

Issues regarding the object and subject of psychological research as part of multidisciplinary forensic psychological-linguistic examination appointed within criminal proceedings as to crimes against information security of Ukraine have been considered.

Keywords: destructive influence, information, informational and psychological special operation, communicative act, manipulative communicative techniques, object and subject of psychological research.

Із 24 лютого 2022 року Україна піддається як повномасштабній збройній агресії, розв'язаній Російською Федерацією, так і найактивнішій фазі інформаційної війни, у рамках якої поширюється різного роду російська пропагандистська інформація. Однак РФ, переслідуючи свою стратегічну мету, ще до повномасштабного воєнного вторгнення системно здійснювала різноманітні інформаційно-психологічні інтервенції, створюючи загрозу державній безпеці України. У чинному законодавстві України поняття «інформаційна безпека» охоплює багато складників, серед яких є суто психологічні, а саме деструктивний інформаційний вплив засобами інформаційно-психологічної спеціальної операції (далі — ІПСО) [1, 2].

Актуальність науково-практичного вивчення російської ІПСО проти України зумовлена тим, що вона як психологічна зброя агресора спрямована на досягнення стратегічної мети — тектонічних, смислових зсувів в українських культурних та історичних цінностях. Російська інформаційно-смислова війна стала центром уваги вітчизняних політиків та вчених (Є. Магда, С. Кара-Мурза, Г. Почепцов, М. Дзюба та ін.), які зазначають, що смисли, інтегровані у свідомість українських людей, «програмують» певні варіанти поведінки для розв'язання довгострокових завдань і попереджають, що інформаційно-смислова війна та її тактична зброя ІПСО, перемагаючи свідомість

людей, у перспективі мають високий потенціал територіальної перемоги [3—6].

Думка політиків і вчених підтвердилася дійсністю: від початку повномасштабної війни українське населення піддається системним, масованим атакам ІПСО щодо підтримки збройної агресії РФ, схвалення окупації території України та співпраці з державою-агресором і з окупаційною владою тощо. Арсенал ІПСО охоплює штучні, пропагандистські політичні терміни, імплантуючи в індивідуальну свідомість українських людей російську ідеологічну матрицю, яка поширюється в інтернет-ресурсах, телекомунікаціях, ЗМІ та навіть у закладах освіти (наприклад «проект Новороссія», «бандеровщина», «українские нацисты», «фашизм на Украине», «Россия — освободитель украинского народа» та ін.).

Із урахуванням воєнного стану в Україні нагальна необхідність розроблення теоретичних та методичних засад комплексних психолого-лінгвістичних досліджень із метою розв'язання надважливих завдань реалізації державної інформаційної політики та інформаційної безпеки України [1, 2]. Виявлення засобів російської інформаційної інтервенції у культурний, освітній, медіа-, інтернет-простори України потребує професійного застосування спеціальних знань у галузях лінгвістики, психології, психолінгвістики, психосемантики та ін. [7].

Від початку війни у ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» проводяться комплексні судові психолого-лінгвістичні експертизи (далі — КСПЛЕ), призначені у кримінальних провадженнях за ст. 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), ст. 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»), ст. 111 («Державна зрада»), ст. 1111 («Колабораційна діяльність»), ст. 1112 («Пособництво державі-агресору»), ст. 1142 («Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»), ст. 4351 («Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»), ст. 4362 («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») Кримінального кодексу України (далі — *КК*) [8].

Як свідчить експертна практика, сьогодні проведення психологічної частини дослідження у складі КСПЛЕ за кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 109, 110, 111, 1111, 1112, 1142, 4351, 4362 *КК*, зазнає труднощів через різноманітність експертних завдань, невизначеність об'єкта та предмета психологічного дослідження. Наразі основним інформаційним джерелом є п. 6.6 розділу VI («Психологічна експертиза») Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень [9], у яких відсутні відповідні запитання, що значно ускладнює орієнтацію замовника КСПЛЕ та її виконавців.

На нашу думку, спільним об'єктом КСПЛЕ є інформаційне повідомлення, що міститься у ЗМІ, у мережі інтернет, в усних розмовах, у переписці та ін., яке зафіксоване на матеріальному носії — у роздруківках текстів, на цифрових носіях, у друкованих виданнях тощо.

У контексті диспозицій указаних вище кримінальних правопорушень у комплексному дослідженні має розглядатися знакова природа комунікативного акту. Отже, предметом КСПЛЕ є сукупність фактичних даних, які встановлюються шляхом інтеграції наукових знань у лінгвістиці та психології щодо специфіки, функцій інформаційного повідомлення як комунікативного акту та потенціалу його впливу на реципієнтів.

До того ж, психологічна частина КСПЛЕ виконується з урахуванням результатів лінгвістичного дослідження.

Предметом психологічної частини КСПЛЕ є сукупність фактичних даних щодо психологічної структури комунікативного акту, його спрямованості на певні сфери психіки реципієнта, організацію його діяльності та специфіки комунікативних прийомів подання інформації в аспекті потенціалу їхнього впливу на свідомість реципієнтів у напрямі, заданому адресантом.

На розв'язання психологічної частини дослідження у складі КСПЛЕ можуть ставитися такі питання (орієнтовний перелік):

- Чи містяться у наданих на дослідження матеріалах імпліцитні або прямі інформаційні сигнали до когнітивної, емоційної та мотивувальної сфер реципієнтів щодо... (надається перелік відповідно до диспозиції статті *КК* України)?
- Чи містяться у наданих на дослідження інтерв'ю, виступах та ін. комунікативні засоби маніпулятивного характеру? Якщо так, чи має інформація, подана засобами маніпулятивного характеру, потенціал впливу на свідомість, емоційний стан, систему знань, ставлення, соціальні установки цільової аудиторії у заданому напрямі (надається перелік відповідно до диспозиції статті *КК* України)?

Отже, чітке визначення об'єкта та предмета психологічного дослідження у складі КСПЛЕ дозволяє окреслити завдання, межі компетенції експерта-психолога, які взаємопов'язані зі спеціальними знаннями експерта-лінгвіста і оптимізують розв'язання спільного (інтегрованого) завдання.

Перелік джерел посилання

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
2. Про Стратегію забезпечення державної безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року, затв. Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
3. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Київ, 2000, 448 с.

4. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 138—142.
5. Почепцов Г. Г. Войны новых технологий. Харьков, 2020. 601 с.
6. Дзюба М. Т., Жарков Я. М., Ольховой І. О., Онищук М. І. Нарис теорії і практики інформаційно-психологічних операцій : навч. посіб. Київ, 2006. 471 с.
7. Єгорова Т. М., Браїлко Ю. І. Актуальні проблеми комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи в умовах збройної агресії РФ проти України. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : мат-ли IV міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16.12.2022). Київ, 2022. С. 515—519.
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.03.2023).
9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін'юсту України від 08.01.1998 р. № 53/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 14.03.2023).

Військові експертизи в Україні

Олександр Жеребко,

канд. юрид. наук, Запорізьке відділення Дніпропетровського НДІСЕ, м. Запоріжжя, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000000297404145>, e-mail: alexandrzherebko@gmail.com

Проаналізовано структурні складові військової експертизи: предмет, об'єкти, завдання та спеціальні знання. З'ясовано, що в Україні є дефіцит науково-методичного забезпечення військових експертиз. Зроблено висновок про необхідність розроблення науково-методичного забезпечення військових експертиз.

Ключові слова: судова експертиза; військова експертиза; предмет військової експертизи; об'єкти військової експертизи; завдання військової експертизи.

Forensic military examinations in Ukraine

Oleksandr Zherebko

The article analyzes structural components of forensic military examination: the subject, objects, tasks and specific expertise. As a result, it was found that there is a lack of scientific and methodological support for forensic military examinations in Ukraine. The conclusion about the necessity to develop scientific and methodological support for forensic military examinations has been made.

Keywords: forensic examination, forensic military examination, subject of forensic military examination, objects of forensic military examination, task of forensic military examination.

2015 р. наказом Міністерства юстиції України від 27.07.2015 № 1350/5 уведено в дію новий вид судової експертизи — військової. Це зумовлено тим, що під час розслідувань (судових розглядів) справ щодо інцидентів у збройних силах та інших військових формуваннях постають проблемні питання.

У законодавстві України немає поняття військової експертизи. Військова експертиза належить до основного виду експертизи та проводиться після подання органом (особою), який (яка) її призначив(ла) (залучив(ла) експерта), матеріалів, оформлених відповідно до Інструкції

про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Інструкція*) та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *НМР*) [1].

Предметом судової військової експертизи є встановлення судовим військовим експертом фактів (суджень про факти) за визначеними слідчим або судом питаннями щодо порядку роботи (дій або бездіяльності) органів військового управління (командирів та начальників) Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних